

שוודיה

(Sweden; בשוודית: Sverige, סוריה). ממלכה בסקנדינביה. יהודים מעטים ישבו בה במאה ה-17, אך רק ב-1718 הותרה התיישבותם רשמית, תחילה בערי-השדה ואחר-כך בערים הגדולות. במרוצת המאה ה-19 בוטלו ההגבלות עליהם. ב-1930 ישבו בש' כ-7,000 יהודים, יותר ממחציתם בסטוקהולם הבירה, והשאר בעיקר בערים גטבורג (Göteborg) ומלמה (Malmö).

הגידול האיטי במספר היהודים נבע במידה רבה מכך שש' לא היתה ארץ קולטת מהגרים, במיוחד לא-סקנדינביים. גם בשנות ה-30 לא פתחה ש' את שעריה לרווחה לפליטים מגרמניה, מאוסטריה ומצ'כוסלובקיה. כאשר החלו הפליטים להתדפק על שערי ש', ראו השלטונות צורך לצמצם את אפשרויות הכניסה ולהסדיר בחוק חדש. החוק נכנס לתוקף ב-1 בינואר 1938 ויושם בקפדנות, למרות הלחץ הגובר של יהודים שביקשו לברוח מאוסטריה אחרי סיפוח לגרמניה במרס 1938, ומגרמניה אחרי פרעות 'ליל הבדולח' בנובמבר 1938. מניעת כניסתם של פליטים נגרמה בעיקר מחמת ההתנגדות הרבה בציבור לכניסת זרים בעלי מקצועות חופשיים, שבני המקום ראו בהם מתחרים. בלטו בהתנגדותם לכניסת זרים הסטודנטים, והם אף הפגינו נגד מתן כניסה לפליטים. בלחץ ארגוני הנשים נתאפשרה, כיוצא מן הכלל, כניסתם של 500 ילדים, אך בלי הוריהם.

בסתיו 1938 נאחזו שלטונות ש' בתקלה, שנגרמה עקב החתמת דרכוני היהודים בגרמניה ובאוסטריה באות ל: בש', כרוב מדינות אירופה, הבחינו בין פליטים מדיניים לאחרים, דהיינו, למעשה, יהודים. הפליטים המדיניים לא התקשו לקבל רשיון שהות במדינה, ואילו באשר ליהודים העדיפו השלטונות כניסתם של אותם שבאו לש' כתחנת מעבר בלבד (טרנסמיגרנטים), עד שימשיכו ליעד אחר. ב-1938 החלו שלטונות ש' להחזיר לגרמניה פליטים שהגיעו בלי אשרות.

במלחמת-העולם השנייה כבשו הגרמנים את דנמרק ונורווגיה, שכנותיה של ש', שכנתה האחרת, פינלנד, הצטרפה ביוני 1941 למלחמה בצד הגרמנים, וש' המוקפת בכוחות ה'ציר', שמרה בקפדנות על ניטרליות, אך בשנים הראשונות אף נתרצתה לתביעות רבות של הגרמנים. הקשר בין ארצות סקנדינביה הוא מיוחד במינו והרגשת הסולידריות מוצאת את ביטוייה בקשרי הכלכלה, התרבות ומדיניות החוץ. לפיכך היתה נכונותה של ש' לבוא לעזרתן של שכנותיה רבה יחסית. כך קיבלה ש' לתחומה רבבות נורווגים ופינים, ביניהם 20,000 ילדים פינים שנקלטו במשפחות שוודיות. יחס זה בא לידי ביטוי גם כלפי היהודים שבאותן ארצות כאשר ריחפה עליהם סכנת גירוש. בשעת שילוח היהודים מנורווגיה, בראשית חורף 1942, הצליחו יותר ממחציתם, כ-900 נפש, לברוח לש' ולמצוא בה מיקלט. באותה עת ניסה משרד החוץ השוודי גם להפעיל תקנה שלפיה קרוביהם של אזרחים שוודים רשאים לקבל

אזרחות שוודית ודרכון שוודי. יהודים רבים בש' פנו בעניין זה למשרד החוץ למען קרובים בנורווגיה ובדנמרק ולעיתים אף בארצות אירופיות אחרות. בנורווגיה היתה לפעולה הצלחה מסויימת הודות לפעולתו הנמרצת של וסטרינג, הקונסול השוודי באוסלו, ובפברואר 1943 עברו כ-50 יהודים בהיתר רשמי מנורווגיה לש'. ואולם, בשאר המקרים הצליחה הפעולה רק במידה מועטת. באביב 1943 ניסתה הסוכנות היהודית להפעיל את שלטונות ש' להצלת יהודים. לשם כך הגיע מלונדון שלום אדלר-רודל, שבפעולתו תמך גם משרד החוץ הבריטי. הוא הציע לשוודים לפנות לממשלת גרמניה בהצעה להעביר לש' 20,000 ילדים יהודים מארצות הכיבוש. תחילה הסכימה ממשלת ש' לתוכנית, אך הבקשה אף לא הוגשה, מכיוון שבקיץ 1943 נעשו היחסים בין ש' לגרמניה מתוחים יותר.

בסתיו 1943, כאשר עמדו הגרמנים לגרש את יהודי דנמרק, נפגש בסטוקהולם איש הנציגות הגרמנית בדנמרק, גאורג פרדיננד דוקויץ, עם ראש-ממשלת ש', פר לאבין הנסון, כדי לגייס את ממשלת ש' לעזרה. בעקבות זאת פנה ציר ש' בברלין, ארוויד ריקרט לשלטונות גרמניה בהצעת הממשלה לסגור את היהודים הדנים במחנה בתוך ש'. ואולם, הגרמנים אף לא הגיבו על ההצעה, ואז הכריזה ממשלת ש' בפומבי שהיא מוכנה לקבל את היהודים הדנים שיצליחו לברוח. ההכרזה נתנה מעין גושפנקה רשמית לפעולת ההצלה של הציבור הדני, והמחתרת הדנית היתה מסוגלת לארגן בהיקף גדול את העברת היהודים דרך מיצר הים. למן המיבצע ההוא תקעה המחתרת הדנית יתד בתוך ש', והיא היתה גם תחנת ממסר לידיעות על בעלות-הברית.

כבר בשנות ה-30 פעלו יהודי ש' למען הפליטים היהודים. קמו ועדי סיוע לטיפול בפליטים, חלקם בשיתוף עם לא-יהודים. ואולם, מדיניותה המסתייגת של הממשלה העמידה את הציבור היהודי, ובעיקר את קהילת סטוקהולם, בפני בעיה קשה. לסטוקהולם הגיעו פניות מצד אלפי יהודים שביקשו להגר לש', או, למיצער, לשהות בה זמנית, עד שיהגרו ליעד אחר. ההכרעה היתה בידי משרד המשפטים והמשרד לעניינים סוציאליים (אחר-כך, בימי המלחמה, הועברה סמכות ההכרעה לידי משרד החוץ). למשרדי הממשלה הללו העבירה קהילת סטוקהולם את הפניות, ולרוב היתה התשובה שלילית. במקרים רבים אף לא מסרה הקהילה את הפניות למשרדי הממשלה, ביודעה שאין סיכוי לתשובה חיובית, והשיבה בעצמה בשלילה.

מצב זה השתנה כאשר השלטונות השוודים התירו כניסתם של היהודים מן הארצות השכנות. בעת הבריחה מדנמרק סייעו כמה אנשים בציבור היהודי למחתרת הדנית. העורך-דין איור פיליפסון דאג לקשר בין המחתרת הדנית ובין השלטונות השוודיים שעזרתם היתה דרושה לפעולה. מספר היהודים הדנים וקרוביהם שהצטרפו אליהם היה כ-8,000, ובעקבותיהם באו כ-9,000 דנים לא-יהודים שגם הם נאלצו לברוח מדנמרק. אחר-כך הגיעו לש' גם כ-100 פליטים יהודים מפינלנד, שהשלטונות הפיניים היו מעוניינים להרחיקם מן

הכוחות הגרמניים שחנו בארצם. את הפעולה המקיפה ביותר של ש' להצלת יהודים עשה ראו ולנברג, שנשלח לבודפשט כנספח בצירות ש' ביוזמה משותפת מטעם נציג ה'ועד לעניי פליטים' בסטוקהולם איור אולסן וחברי ה'קונגרס היהודי העולמי' במקום.

לקראת סוף המלחמה ערכו השוודים מיבצע הצלת סקנדינאווים, בעיקר נורווגים ודנים, שהיו כלואים במחנות ריכוז בגרמניה. העצירים הסקנדינאווים הועברו בידי הצלב-האדום השוודי, בראשותו של סגן הנשיא שלו, הרוזן פולקה ברנדוט. ואולם, היוזמה וההכנה הארגונית היו בעיקר של הנורווגים והדנים. בפעולה ההיא הוחזרו גם כמה מאות יהודים דנים שנתפסו באוקטובר 1943 בידי הגרמנים והוחזקו בטרזינשטט. באותו זמן נעשתה פעולה מיוחדת להצלת יהודים ביוזמת חברי הקונגרס היהודי העולמי בש'. יושב-ראש סניף הקונגרס היה הלל שטורן, פליט מלטווייה. תחילה יזם שטורן משלוח חבילות מזון ליהודים במחנות ריכוז בגרמניה באמצעות הצלב-האדום השוודי, ובתמיכת הוועד לפליטי המלחמה הוקם מחסן גדול לחבילות מזון בגטבורג משם נשלחו דרך הים ליבשת אירופה. עיקר החבילות נשלחו לברגן-בלזן. ואולם, הגרמנים חילקו רק מקצת החבילות ואת רובן איחסנו, והן נמצאו כאשר הצבא הבריטי שיחרר את המחנה. בש' נמצא אז המעסה הפיני פליקס קרסטן אשר שיחרר את הינריך הימלר מכאבי בטן חזקים. דמות האיש אינה ברורה, אך בהזדמנויות שונות ניסה לפעול להצלת בני-אדם וביניהם גם יהודים. קרסטן קישר בין אנשי הקונגרס היהודי העולמי בש' ובין הימלר, שבאותה עת ביקש לשפר את מצב היהודים בהאמינו שבכך ירכוש את אמונן של בעלות-הברית והן תסכמנה לשאת ולתת עמו. משום כך אף הסכים להיפגש עם איש הקונגרס היהודי העולמי ולדון עמו בשאלת שחרור יהודים שנותרו במחנות ריכוז. על סמך משא-ומתן בתיווך קרסטן נפגש איש הקונגרס היהודי העולמי נורברט מזור ב-21 באפריל 1945 עם הימלר באחוזתו של קרסטן בקרבת ברלין, ובעקבות השיחה הסכים הימלר למחרת, בפגישה עם ברנדוט, להעברת נשים שנשארו במחנה רונסבריק לש'. בין 14,000 הנשים שניצלו בדרך זו, רובן פולניות וצרפתיות, היו לפחות כ-2,000 יהודיות. בתום המלחמה קלטו השוודים רבבות ניצולים ממחנות הריכוז ועשו כול שלא ידם לשקמם.

באביב 1944 הוערך מספר הפליטים היהודים, ובכללם יהודים נורווגים, דנים, פליטים מפינלנד, ילדים וחלוצים, ב-12,000. באותו זמן נמסר כי קהילת סטוקהולם אספה במגבית תרומות לטיפול ביהודים קרוב למיליון כתרם שוודיים (כ-200,000 דולר).